

PRIMUL STAT DAC CENTRALIZAT CONDUS DE BUREBISTA *

DE

ION HORAȚIU CRIȘAN

Societatea geto-dacă cunoaște o dezvoltare din ce în ce mai accentuată încă din secolul al IV-lea î.e.n. datorită trecerii la epoca Latène. Uniunile de triburi se încheagă și devin treptat mai puternice. Procesul de formare a Latène-ului, desfășurat pe mai multe secole, se va încheia pe la sfârșitul secolului al II-lea î.e.n. când se va păși în faza de apogeu a culturii materiale și spirituale geto-dacice¹.

Descoperirile arheologice făcute pe întreg spațiul geto-dacic dovedesc cu prisosință nu numai unitatea acestuia, ci și faptul că ne găsim, începând cu mijlocul secolului al II-lea î.e.n., într-o perioadă de rapidă și efervescentă dezvoltare economică. Dezvoltarea deosebită pe care o cunosc forțele de producție, producția de marfă și schimbul va aduce cu sine, în același ritm, modificări substanțiale în domeniul relațiilor de producție, va duce la o tot mai accentuată scindare a societății².

Izvoarele literare ne menționează existența unor fruntași la geți încă de pe vremea lui Herodot (IV, 95). Mai târziu sînt pomenite familii de mare vază³. Referindu-se la evenimentele petrecute în secolul I î.e.n. și citindu-l pe Dio Chrysostomos, Iordanes (scriitor din secolul al VI-lea e.n.) ne spune că : „Cei dintre ei (dintre goți = geți) care erau de neam s-au numit la început *tarabostes*, iar apoi *pilleati*; dintre dînșii se alegeau regii și preoții”⁴. Pileatii (numiți astfel după un fel de căciulă „*pilleus*” pe care o purtau ca semn al rangului lor deosebit) mai sînt pomeniți apoi de către Dio Cassius⁵. Aceleași izvoare ne menționează alături de marii nobili pe *comati* sau *capillati* ce ar prezenta, după opinia unor istorici moderni, pe oamenii de rînd⁶. S-a formulat și părerea că aceștia ar reprezenta o pătură intermediară între marea nobilime și masa oamenilor de rînd⁷.

Despre aceeași stratificare socială ne stau mărturie și descoperirile arheologice. Printre cele mai elocvente se înscriu mormintele princiare ce se datează la sfârșitul secolului al II-lea î.e.n. ori în veacul următor. Asemenea morminte cu inventare bogate s-au descoperit în apropierea unor

* Textul de față reprezintă sinteza capitolului respectiv din vol. I al tratatului de *Istoria României*.

¹ I. H. Crișan, *Dacia*, 22, 1978, p. 143 — 155.

² V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 459 și urm., R. Vulpe, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 216 și urm.; C. Daicoviciu, în același volum, p. 255 — 338; D. Berclu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 264 și urm.; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 8 și urm.; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977, p. 33 și urm.

³ Sudas, IV, 617, 53.

⁴ Iordanes, *Getica*, 40.

⁵ Dio Cassius, *Istoria romană*, LXVII, 9, 1.

⁶ C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 281.

⁷ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 197; M. Valea, A. Nistor, *Sargetia*, 11 — 12, 1975, p. 35 — 36.

dave din spațiul intra sau extra-carpatic al României. Cel mai bine păstrat și în același timp mormintul princiar dacic cu cel mai bogat inventar a fost descoperit recent în apropierea davei de la Cugir, identificată cu Singidava⁸.

Mormintul de la Cugir este de incinerare, cu arderea pe loc și cu tumul. Cel înmormintat a fost așezat într-un fastuos car și îmbrăcat cu coif de fier, armură de fier, iar ca arme a avut : o sabie de fier, o lance cu vîrf de fier, un pumnal (*sica*) și un scut cu marginile și *umbo* de fier. Pe lângă numeroasele piese de fier și bronz de la car și harnașamente, din inventarul mormintului mai făcea parte un placaj de aur, o *situla* de bronz și o fructieră lucrată cu mina, de mari dimensiuni. Pe baza întregului inventar mormintul princiar de la Cugir se datează în secolul I î.e.n.⁹.

În aceeași necropolă de la Cugir au fost descoperite alte două morminte, cu un inventar sărăcăcios. Unul dintre ele avea o *sica* și un vîrf de lance din fier îndoit ritual și o fructieră de mici dimensiuni. În cel de-al doilea mormint s-au descoperit doar câteva fragmente de podoabă și vase de lut.

Pe lângă Cugir morminte princiare dacice au mai fost descoperite la Popești (com. Mihăilești, jud. Ilfov), Piscul Crăsani (com. Balaciu, jud. Ialomița), Radovanu (jud. Ilfov), Poiana (jud. Gorj), Cetățeni (jud. Argeș), Poiana (com. Nicorești, jud. Galați), Răcătău de Jos (com. Horgești, jud. Bacău) și Brad (com. Negri, jud. Bacău)¹⁰. Toate aceste morminte sînt de incinerare și nu este locul aici să discutăm amănunte de ritual care le deosebesc între ele, esențial rămîne faptul că mormintele despre care vorbeam dovedesc o puternică stratificare a societății daco-getice la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. și la începutul celui următor. Tot ele dovedesc existența unei mari nobilimi în contrast cu masa oamenilor de rînd. Stratificarea socială începută încă în secolul al VI-lea î.e.n., dovedită de textul lui Herodot, se va accentua continuu și va duce la imperioasa necesitate a înlocuirii vechii orînduirii a comunei primitive.

Izvoarele literare și epigrafice ne oferă indicii cu privire la existența proprietății colective în agricultură, începînd cu sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. Este vorba de obștile sătești în cadrul cărora își face apariția proprietatea privată, posibilitatea însușirii de averi de către nobilime și exploatarea de către aceasta a masei producătorilor de bunuri materiale¹¹. În societatea daco-getică scindarea în nobili bogați și exploatare, pe de o parte, și săraci și exploatați, pe de altă parte, s-a produs pe aceleași căi ca și în cea sud-tracică pe care o menționează Tucidide¹² referindu-se la a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n.

Despre producătorii bunurilor materiale, despre agricultorii ce lucrau pămîntul în comun ori sub forma micii proprietăți private, despre păstori, meșteșugari ori minieri, izvoarele literare nu ne spun nimic. În rîndul acestora se vor fi produs diferențieri, avîndu-i în vedere de exemplu pe meșteșugari sau negustori¹³. Toți aceștia sînt, în ultimă instanță, oameni

⁸ I. H. Crișan, *Magazin Istoric*, nr. 11, 1977, p. 2 - 6.

⁹ I. H. Crișan, Fl. Medeleț, *Mormintul princiar dacic de la Cugir* (în curs de pregătire).

¹⁰ Al. Vulpe, în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 193 - 215.

¹¹ A. Bodor, *SCIV*, 7, 1956, 3 - 4, p. 253 - 266; 8, 1957, 1 - 4, p. 137 - 148.

¹² Tucidide, II, 97.

¹³ C. Dalcoviciu, *op. cit.*

liberi. Cu privire la existența sclavilor în societatea geto-dacică în izvoarele literare găsim doar vagi menționări¹⁴. Ei vor fi existat totuși fără să dețină însă o pondere cât de cât semnificativă în economie. Este vorba, luând ca analogie alte popoare, despre sclavi de tip patriarhal, a căror plus-produs era consumat de proprietar și numai cu totul incidental va ajunge pe piață.

Iată deci că în prima jumătate a secolului I î.e.n. societatea geto-dacică îndeplinea toate condițiile pentru a trece la o formă superioară de organizare: cea statală, eveniment ce se va întâmpla pe timpul lui Burebista. El va reuși să unifice toate semințiile geto-dacice și să întemeieze primul stat dac centralizat și independent.

Despre Burebista „cel dintii și cel mai mare dintre regii din Tracia” cum îl numește o inscripție descoperită la Dionysopolis (Balciul de azi), izvoarele literare și epigrafice (singurele în măsură să ne dea date amănunțite și precise) sînt destul de puține. Din textul lui Iordanes¹⁵ care a folosit lucrarea lui Dio Chrysostomos ce avea ca subiect istoria geților, reiese că Burebista domnea deja pe la anul 82 î.e.n., vreme în care la Roma Sulla își luase titlul de dictator. Că începutul domniei lui Burebista n-a putut fi prea îndepărtat în timp de anul 82 î.e.n. ne-o dovedește textul lui Strabon¹⁶ care ne spune că Burebista a fost înlăturat atunci cînd Caesar, marele său rival, era pe punctul de a-l ataca. Este deci vorba de anul 44 î.e.n., știut fiind că acesta a fost asasinat la Idele lui Marte. De la 82 și pînă la 44 î.e.n. sînt 38 de ani, ceea ce ne obligă să admitem că începutul domniei lui Burebista n-a putut avea loc cu mult înainte ca Sulla să fi pus mina pe putere la Roma. Atunci cînd a fost răpus în anul 44 î.e.n., el era, foarte probabil, bătrîn, dar încă plin de autoritate, dovadă că a fost necesar un complot pentru a fi înlăturat. Așadar, domnia lui Burebista a durat aproximativ patru decenii.

Tot Strabon¹⁷, izvorul de bază pentru reconstituirea evenimentelor petrecute pe vremea lui Burebista, ne spune: „lăsînd la o parte trecutul îndepărtat al geților, întîmplările ce se întind pînă în vremea noastră sînt următoarele: Burebista, bărbat get, ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, l-a înălțat atît de mult prin exerciții, cumpătare și ascultare de legi, încît în puțini ani a întemeiat o mare «împărăție» (ἀρχή) și a supus geților cea mai mare parte din populațiile vecine; ba a ajuns să fie temut chiar și de romani”. Fără îndoială unificarea tuturor semințiilor geto-dacice a constituit cea mai de seamă realizare a lui Burebista. Cum anume s-a realizat aceasta însă izvoarele contemporane nu ne-o precizează. Strabon vorbește de „exerciții, cumpătare și ascultare de legi (porunci)”¹⁸. Modalitatea concretă în care s-a înlăturat marea operă a lui Burebista nu poate fi decît postulată. Nu se cunoaște nici spațiul de origine al marelui rege în jurul căruia a unit pe toți geto-dacii. Unii dintre cercetătorii problemei susțin că acesta este de căutat în Muntenia,

¹⁴ Artemidor din Daldis, *Tălmăcitor de vise*, 10, 8; Pliniu cel Tânăr, *Epistulae*, 74, 1.

¹⁵ Iordanes, *Getica*, 11, 67.

¹⁶ Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Recent Al. Suceveanu, *ActaMN*, 15, 1978, p. 111, traduce „prin exercițiu militar, cumpătare și ascultare față de legi”.

cu centrul la Popești (identificat cu Argedava)¹⁹, pe cînd alții văd în Burebista un dinast din Transilvania ce își avea de la început reședința în grupul de fortificații din Munții Sebeșului²⁰. Un lucru rămîne sigur și anume că peste tot existau condiții pentru o atare înfăptuire, societatea dacică în ansamblul ei era pregătită.

Unificarea geto-dacilor a fost înlesnită de existența unor mari uniuni de triburi, de unor formațiuni politice bine încheiate, ce își aveau monedă proprie a cărei arie de răspîndire delimitează și teritoriul lor²¹. Condițiilor interne, în primul rînd dezvoltarea pe toate coordonatele, ce reclamau înlocuirea vechiului cadru al comunei primitive și trecerea la o formă superioară de organizare, vin să li se adauge împrejurările externe favorabile. Roma, ce se instalase deja în Peninsula Balcanică și tindea să-și împingă hotarele spre Dunăre, avea de luptat cu Mithridates al VI-lea Eupator, rege al Pontului și al Bosporului, care reușise să alcătuiască o puternică coaliție antiromană. El stătea astfel în calea politicii expansioniste a Romei, al cărei obiectiv era acela de a cuceri bogatele și prosperile state elenistice făurite pe ruinele imperiului lui Alexandru cel Mare. Se mai cuvin adăugate gravele frămîntări sociale de la Roma, ce s-au manifestat atît de violent în prima jumătate a secolului I î.e.n.²².

Condițiile interne conjugate cu cele externe au favorizat unificarea geto-dacilor și ridicarea unei mari puteri în această parte a Europei. Tendința de unificare o întîlnim, în acest timp, și la alte neamuri ca de exemplu la celți, unde unii fruntași, după cum ne relatează Caesar²³, încercau să-și extindă domnia peste toate semințiile celtice fără însă să fi reușit.

Unificarea daco-geților se va înfăptui, probabil, în jurul anului 70 î.e.n., după care Burebista, în fruntea unei armate puternice ce număra — după relatarea lui Strabon²⁴ — 200 000 de oameni, va începe războaiele sale victorioase în urma cărora va ajunge stăpînul unui vast teritoriu ce se întindea de la Carpații nordici, la Dunărea Mijlocie și Balcani, iar pe litoralul Mării Negre de la Olbia la Apollonia²⁵. Întreg acest spațiu intra în aria de formare și de locuire a geto-dacilor. Aici pătrunseseră în decursul vremurilor diferite neamuri străine. Astfel în vest s-au așezat triburi celtice în fruntea cărora se găseau, pe vremea lui Burebista, tribul boiilor și al tauriscilor.

Primul dintre războaiele purtate de marele rege a fost îndreptat împotriva celților ce dețineau supremația politică asupra unor teritorii din vestul Daciei, în zona Dunării Mijlocii de pe teritoriul de azi al Slovaciei. Evenimentul s-a petrecut în jurul anului 60 î.e.n. fără a putea fi făcută o precizare mai exactă nici a timpului și nici a locului unde s-a dat bătălia. Coaliția triburilor celtice era condusă de Cristasiros, un fruntaș al boiilor, după cum ne informează același Strabon. Armata boiio-tauriscă a suferit

¹⁹ R. Vulpe, în *Omagiu C. Daicoviciu*, București, 1960, p. 557 — 564; idem, în *Studii și comunicări*, Pitești, 1968, p. 49 — 50.

²⁰ D. M. Teodorescu, ACMIT, 1929, p. 25 (extras); C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, p. 284; idem, Steaua, Cluj, nr. 4/1969, p. 71; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 59 — 60.

²¹ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 427 — 429.

²² I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 64 — 72 cu bibliografia.

²³ Caesar, *De Bello Gallico*, I, XVIII, 3 — 9.

²⁴ Strabon, *Geographia*, VII, 3, 13.

²⁵ Pentru războaiele lui Burebista a se vedea de ex. I. H. Crișan, *op. cit.*, cap. V, p. 230 — 261 cu bibliografia respectivă.

o cruntă înfringere și pierderile trebuie să fi fost foarte mari, mai ales pentru boii, de vreme ce Strabon vorbește cu insistență de „nimicirea pe de-a-ntregul” a lor ²⁶. Bineînțeles că expresiile folosite de autorul antic nu pot fi luate *ad litteram*. Este vorba, firește, de exagerări, nimicită a fost doar puterea politică a celților înstăpiniți pe pământurile de vest ale Daciei.

După dezastrul suferit undeva în zona Dunării Mijlocii și soldat cu moartea lui Cristasiros, o parte a boiilor vor pleca spre vest și se vor așeza pe teritoriul de azi al Elveției. O altă parte a boiilor și a altor triburi celtice vor continua să trăiască alături de autohtonii daco-geți sub stăpînirea lui Burebista, după cum o dovedesc descoperirile arheologice făcute pe teritoriul actual al Slovaciei sau în zona dintre Tisa și Dunăre.

În lipsa izvoarelor scrise este foarte greu de știut cît de departe, la vest de Dunăre, i-a urmărit Burebista pe celții înfrinți și care după asedierea orașului Norea (Neuemark, în Austria) și-au găsit adăpost în Elveția. Descoperiri de materiale dacice s-au făcut și mai la vest de Dunăre, pe teritoriul Austriei, pînă în Silezia. Acestea sînt însă sporadice și se datorează unor infiltrări de daci în aceste zone. După toate probabilitățile stăpînirea lui Burebista s-a oprit la riul Morava, care separă Slovacia de Moravia, și la Dunărea Mijlocie, deși drumul era acum deschis spre Europa centrală. Burebista s-a limitat la hotarele de locuire efectivă a dacilor și nu s-a aventurat mai departe. Dunărea Mijlocie și Carpații nordici ne sînt indicate ca hotare ale dacilor atît de izvoarele literare, cît și de descoperirile arheologice.

Burebista va purta apoi război cu un alt trib celtic, cu scordiscii care trăiau la sud de Dunăre „amestecați cu tracii și ilirii”, după cum ne informează tot Strabon. Populația majoritară a spațiului dintre Dunăre și Marea Adriatică era constituită de iliri, printre care se găseau și alte neamuri. Celții scordisci încă de la începutul secolului al III-lea î.e.n. au ocupat un teritoriu din Serbia cuprins între Morava și Drina, cu centrul cel mai important la Singidunum (actualul Belgrad) ²⁷. Ei au deținut o vreme supremația politică asupra „barbarilor” de la hotarele Macedoniei și în repetate rînduri, singuri sau în asociație cu alte neamuri, au făcut incursiuni în teritoriile romane. Nu de puține ori scordiscii reușiseră să prade posesiunile romane pînă la țărmurile Mării Adriatice și să traverseze Macedonia pînă în Epir. Ei vor fi înfrinți de Burebista și vor înceta să mai joace, după aceea, un rol politic important; izvoarele literare nu-i mai pomenesc deși descoperirile arheologice ni-i atestă viețuind mai departe în vechile lor teritorii. Pustiirea de care vorbește și de această dată Strabon a însemnat nimicirea puterii lor politice.

Un alt război, de data aceasta îndreptat spre est, l-a făcut pe Burebista stăpîn al tuturor cetăților grecești de pe litoralul geto-dacic al Mării Negre, de la Olbia și pînă la Apollonia. Acțiunea de cucerire și supunere a cetăților-state grecești din Pont a fost favorizată în largă măsură de condițiile externe. Mithridates fusese definitiv învins. Romanii erau ocupați cu războaiele de cucerire a gallilor și aveau de înfruntat grave tulburări interne. Iată de ce grecii nu aveau la cine apela și de ce Burebista a reușit

²⁶ Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11 și V, 1, 6.

²⁷ J. Todorović, *Kelti u Jugoistočnoj Evropi*, Belgrad, 1968; idem, *Skordisci*, Novi Sad-Belgrad, 1974.

relativ ușor să supună cetățile lor din Pontul Stîng. Acțiunea de cucerire a acestora a început pe la anul 55 î.e.n. cînd știm că Olbia, ale cărei ziduri puternice stăteau de veacuri în picioare, a fost cucerită. Dio Chrysostomos²⁸ ne spune că semnele războiului pe care le lăsase în urma lui Burebista se mai vedeau încă din plin la peste un secol și jumătate cînd a trecut el pe acolo. Orașul de la gurile Bugului s-a restrîns la un teritoriu mai mic, pe ele relatate de filozoful din Prusa sînt confirmate și pe cale arheologică Crin descoperirile făcute de cercetătorii sovietici²⁹.

Zidurile Histriei, altă colonie grecească importantă, au fost și ele avariate, iar orașul a avut de suferit. O inscripție în cinstea lui Aristagoras fiul lui Apaturios ne vorbește despre ocuparea efectivă, pentru o vreme, de către armatele geto-dacice nu numai a orașului, ci și a teritoriului său, despre nenorocirile abătute asupra cetății³⁰. Cele menționate în inscripție au putut fi confirmate și pe cale arheologică. În „zona sacră” s-a constatat un puternic incendiu în urma căruia întreaga zonă a fost abandonată și pe locul ei, abia după un secol, se vor ridica modeste locuințe. După ce zidurile au fost avariate și cetatea ocupată, iar o bună parte a ei incendiată, Burebista a lăsat aici o garnizoană militară și a impus un tribut care a dus „la secătuirea averilor”, și la „nenorociri”, cum se plînge redactorul inscripției histriene. Printre ruinele templelor s-au găsit destule urme care fac dovada sălășluirii în interiorul cetății a unei trupe geto-dacice pe un interval de timp îndelungat.

Mesembria (azi Nesebăr în Bulgaria) a fost și ea cucerită. O inscripție de aici laudă pe trei strategii ce s-au distins „conducînd oastea în războiul împotriva lui Burebista”³¹.

Nu toate orașele grecești din Pontul Stîng au împărtășit soarta Olbiei și a Histriei. Unele au acceptat de bună voie supremația regelui geto-dac și cu siguranță tributul impus. Printre acestea se numără și Dionysopolis-ul (Balcicul de azi), patria de origine a lui Acornion, care va îndeplini importante demnități la curtea lui Burebista.

Chiar dacă documentele de care dispunem astăzi nu sînt în măsură să ne precizeze o mulțime de amănunte, ele sînt suficiente pentru a ne dovedi, fără putință de tăgadă, că Burebista a stăpînit, într-o formă sau alta, toate bogatele colonii grecești din Pontul Stîng, de la Olbia pînă la Apollonia pe coasta tracă. El a inclus în stăpînirea sa nu numai cetățile respective, ci și întregul teritoriu de la sud de Dunăre, pînă la Balcani, precum și litoralul Mării Negre. În acest spațiu locuiau, alături de geți, și alte neamuri pe care el le-a supus, la fel cum va supune și în est alte seminții străine.

Despre stăpînirea teritoriului din sudul Dunării ne stă mărturie inscripția în cinstea lui Acornion, care îl arată limpede pe Burebista ca stăpîn al teritoriului din nordul și din sudul Dunării.

În spațiile Daciei de la nordul Dunării, dintre Carpați și Nistru, pe la anul 200 î.e.n., au pătruns bastarnii. Nici un izvor literar nu ne men-

²⁸ Dio Chrysostomos, *Or.*, XXXVI, 4.

²⁹ E. I. Levi, *Ol'viia tempnos i agora*, Moscova-Leningrad, 1964; K. K. Marcenko, VDI, 2, 1974, p. 149 — 162; idem, KS Moskva, 143, 1975, p. 70 — 76.

³⁰ D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, p. 284 — 285.

³¹ V. Pârvan, *Getica*, p. 79; D. M. Pippidi, StCl, 9, 1967, p. 161 — 162.

ționează un război al lui Burebista cu bastarnii și, cu toate acestea, ni se pare neîndoielnic că el a existat. Bastarnii vor fi zdrobiți de Burebista și împinși undeva într-o zonă de nord. De aici, profitând de moartea marelui rege și de vremurile tulburi ce i-au urmat, mulți dintre ei vor emigra în Balcani, fapt consemnat în textele literare.

Sarmații vor înainta treptat spre Dunăre, dar în secolul I î.e.n. nu vor depăși, ca teritoriu ocupat efectiv și locuit de ei, linia Niprului. Incursiunile lor însă vor fi extinse cu siguranță și asupra zonelor de la vest de cursul Niprului, unde își vor fi exercitat supremația politică. Așa se explică faptul că Strabon vorbește de o vecinătate a geților de pe Tyras (Nistru) cu sarmații³². Undeva, în stepele nord-pontice, se întilnesc geto-dacii cu sarmații. Expansiunii sarmaților spre vest îi pune stavilă Burebista, ce înaintează pînă la Olbia.

După ce a unificat semințiile geto-dacice și a purtat atitea războaie incununate de succes în vest, sud și est, Burebista era stăpînul unui vast spațiu ale cărui hotare nu ne sînt precizate în nici un izvor literar. Cu ajutorul descoperirilor arheologice și ale menționărilor unor scriitori antici, contemporani ori de mai tîrziu, se pot stabili limitele de locuire ale geto-dacilor, limite care vor fi fost și ale stăpînirii marelui rege. Este vorba de întreaga arie de formare a geto-dacilor, incluzînd și acele teritorii în care au pătruns seminții străine pe care Burebista le-a supus geto-dacilor.

Cercetările făcute de arheologii slovaci, mai cu seamă în ultimele trei decenii, au dovedit că spațiul Slovaciei era locuit de populații tracice cel puțin din secolele VII — VI î.e.n. Numeroase descoperiri de materiale dacice printre care se înscriu și monedele dacice dovedesc locuirea acestora și în secolele III — II î.e.n. cînd vor pătrunde aici triburile celtice cu care vor conviețui³³. Izvoarele literare (Caesar³⁴ și Strabon³⁵) vin să confirme pe cele arheologice, fixînd hotarele între germani și daco-geți pe Dunărea Mijlocie și Pădurea Hercinică. Prin Pădurea Hercinică autorii antici înțelegeau un spațiu întins ce cuprindea printre altele Carpații nordici și Carpații Mici din Slovacia de sud-vest pînă la riul Marus (Morava).

În spațiul Slovaciei locuiau triburile dacice: racattriai și racatai. Izvoarele literare ne menționează localități cum sînt Carpis, Singone ori Dacidava. Continuitatea de locuire daco-getică pe teritoriul de azi al Slovaciei, alături de alte seminții, în primul rînd celtice, poate fi urmărită, în stadiul actual al cercetărilor, și după moartea lui Burebista, pînă spre sfîrșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea e.n.

Zona dintre Tisa și Dunăre era locuită de triburi geto-dacice după cum au dovedit-o descoperirile arheologice făcute de arheologii maghiari³⁶. Aici vor pătrunde triburi celtice și, mai tîrziu, pe timpul împăratului Tiberius, sarmații iazigi. Toți aceștia vor conviețui cu autohtonii geto-daci. Întregul spațiu va fi inclus cu siguranță în stăpînirea lui Burebista. Locui-

³² Strabon, *Geographia*, VII, 3, 17.

³³ I. H. Crișan, *Študijne Zvesti AUSAV*, 18, 1970, p. 83 — 107; idem, *Burebista ...*, p. 273 — 277 cu bibliografia respectivă. O ultimă hartă a localităților din Slovacia cu descoperiri dacice a fost întocmită de K. Horedt, *ArchAustr*, 45 1969, p. 54, fig. 1.

³⁴ Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 25, 2 — 3.

³⁵ Strabon, *Geographia*, VII, 1, 3.

³⁶ M. Parducz, *ArchHung*, 25, 1941, p. 24 — 66; idem, *EvkSzege*, 1965; Z. Visy, *EvkSzege*, 1970, p. 5 — 29.

rea dacică va depăși spre vest și nord linia Dunării. Descoperiri dacice se vor întâlni și pe teritoriul de azi al Austriei, în Moravia și în Silezia centrală. Este vorba însă de pătrunderi etnice sporadice fără să ne îndreptățescă presupunerea că hotarele stăpînirii lui Burebista s-ar fi întins pînă acolo.

Să urmărim în continuare spre sud limitele de locuire ale geto-dacilor și hotarele stăpînirii lui Burebista. De la Strabon știm că au fost învinși celții (scordiseii) ce trăiau amestecați cu ilirii și tracii, fără să ne spună cît anume din teritoriul lor a fost ocupat și de aceea fixarea fruntariilor stăpînirii lui Burebista este foarte dificilă.

Pe teritoriul Iugoslaviei de azi s-au făcut numeroase descoperiri de materiale daco-getice, fie întimplător, fie pe calea săpăturilor sistematice. Ele pot fi împărțite în două mari grupuri, pe criterii de ordin geografic și anume: unele care s-au găsit la nordul Dunării, în special pe teritoriul Banatului iugoslav, și o a doua, formată din vestigiile descoperite pe teritoriul Serbiei și al Macedoniei³⁷. În ambele cazuri merită a fi subliniat faptul că este vorba atît de piese izolate, cît și de complexe arheologice dezvelite pe calea săpăturilor sistematice. În Voivodina se cunosc numeroase așezări, printre care și centre importante cum este, de exemplu, cel de la Židovar. Toate aceste descoperiri dovedesc o intensă locuire a spațiului Voivodinei care a fost și el, foarte probabil, inclus între hotarele stăpînirii lui Burebista.

Semnificația istorică a vestigiilor dacice, printre care podoabe ori ceramică din specia rudimentară, descoperite în Serbia sau în Macedonia, este mai greu de stabilit. Cea mai plauzibilă pare a fi ipoteza după care ar fi vorba de infiltrări de populație geto-dacică, fără să reprezinte urme lăsate de armata lui Burebista despre care știm că a ajuns pînă în Macedonia. Pe baza lor nu se poate fixa teritoriul pînă unde s-a întins stăpînirea lui Burebista.

Dacă pentru nord-vestul Peninsulei Balcanice situația nu este deloc limpede, în sensul că locuirea daco-getică în această zonă pare a fi sporadică, iar includerea între fruntariile lui Burebista problematică, nu același lucru îl putem spune cu privire la zona de nord-est. Aici, între Dunărea răsăriteană și Munții Balcani (Haemus), locuirea geto-dacică este foarte veche. Aici îi menționează primele documente literare care vorbesc despre ei și îi atestă descoperirile arheologice făcute de cercetătorii bulgari sau de cei români pentru Dobrogea³⁸. La sud de Munții Balcani triburile tracice au cunoscut în diferite perioade unificări sub conducerea regilor odrîși. În vremea lui Burebista sînt menționați doi principii traci. Nu știm care deținea supremația politică asupra teritoriului dintre Balcani și Dunăre și de cine era condus. Oricui ar fi aparținut supremația, este sigur că Burebista o va înlătura și va include acest teritoriu între hotarele stăpînirii sale.

Despre includerea teritoriului de la sudul Dunării în statul daco-getic ne stă mărturie inscripția în care este cinstit Acornion. În textul acesteia, Burebista ne este arătat, limpede și fără echivoc, ca „stăpînind

³⁷ D. Garașanin, în *Illiri și daci*, Catalogul expoziției, Cluj-București, 1972, p. 62.

³⁸ A se vedea de exemplu M. Čičkova, *Acta AntPhilippopolitana*, 1963, p. 35 — 48; C. Scorpan Pontica, 1971, p. 137 și urm.

tot teritoriul de dincoace de fluviu (Dunărea) și de dincolo”³⁹. Decretul în cinstea lui Acornion a fost emis la Dionysopolis și de acolo trebuie judecată orientarea. Ceea ce înseamnă că Burebista a stăpinit toată zona din sudul Dunării până cel puțin la Munții Balcani. Să nu uităm că Apollonia a fost supusă și ea de Burebista.

Ne-au mai rămas de discutat hotarele de est și nord-est ale stăpînirii lui Burebista. Întreg litoralul Mării Negre, începînd de la Apollonia și pînă la Olbia, a fost cu siguranță inclus între fruntariile acesteia. Pe cit de certă este această graniță, pe atît de nesigură este linia hotarelor regatului lui Burebista îndată ce părăsim țarmul mării.

Am arătat că spre nord-vest, daco-geții se întindeau pînă la Carpații Nordici, cuprinzînd spațiul de azi al Slovaciei și o parte din Ucraina carpatică. Se pare că locuirea daco-geților, încă din această vreme, se extindea dincolo de Carpați, prin Podolia și Galiția, în nord-vestul R.S.S. Ucrainene. În această zonă „sub riul Tyras lingă Dacia”, Ptolemeu⁴⁰, menționează o dava : *Clepidava*. La est de Carpați, în această zonă din regiunea superioară a Nistrului, sînt de localizat, cu destulă probabilitate, costobocii. Aceștia locuiau atît la vest, cit și la est de Carpații Păduroși, iar păreriile învățaților din zilele noastre, cu privire la etnicul și localizarea lor, sînt împărțite. Cert rămîne un fapt, și anume că în această zonă există o cultură materială cunoscută sub numele de cultura Lipița, care aparține, fără îndoială, unei populații daco-getice, fapt dovedit, printre altele, de ceramica întru totul identică cu cea descoperită în marile stațiuni daco-getice de pe teritoriul României. Numeroase descoperiri, aparținînd culturii Lipița, morminte sau așezări, se datează din secolul I e.n. pînă în secolul al III-lea e.n. Purtătorii culturii Lipița sînt identificați de marea majoritate a cercetătorilor cu costobocii pomeniți de izvoarele literare antice și de inscripții⁴¹.

În ce măsură daco-geții de pe Nistrul superior au fost și ei atașați celorlalte seminții unite de Burebista și în acest fel stăpînirea lui să se fi extins pînă în aceste regiuni, n-o putem preciza. Includerea costobocilor intra și extracarpatici în fruntariile marelui stat realizat de Burebista ni se pare a fi fost o realitate, deși nici un izvor literar nu ne-o spune. Ei pot fi urmăriți aici, pe calea descoperirilor arheologice, încă de prin secolele VI — V î.e.n.⁴². Daco-geții sînt autohtonii acestor meleaguri în care vor pătrunde mai întîi sciții, apoi pe la anul 200 î.e.n. bastarnii și, mai tîrziu, sarmații.

Despre locuirea dacilor în spațiul dintre Prut și Nistru ne stau mărturie și textele antice. Dar ceramica tipică și specific daco-getică nu se oprește la malurile Tyrasului (Nistru). Ea s-a descoperit pînă la Olbia sau Chersonese și chiar mai spre est, în așezări de pe malul Bugului ajungînd pînă în regiunea inferioară a Niprului⁴³. În aceste regiuni estice ceramica daco-getică se deosebește substanțial de cea cunoscută în așezările ce fac parte

³⁹ G. G. Mateescu, AIIN, 4, 1926—1927, p. 323 — 336 ; V. Pârvan, *Getica*, p. 78 — 81.

⁴⁰ Ptolemeu, II, 5, 15.

⁴¹ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 173, și urm. cu bibliografia mai veche.

⁴² I. T. Nikuliță, *Gety IV — III vv. do n.e. v Dnestrovsko — Karpatskih zemljah*, Chișinău, 1977.

⁴³ Vezi nota 29.

din aria permanentă de formare și locuire a daco-geților, chiar dacă unele forme, printre care și caracteristicile opaițe-cești corespund.

Prezența populației tracice la est de Tyras ne mai este dovedită apoi de numeroase inscripții descoperite în diferite orașe grecești în cuprinsul cărora pot fi citate destule antroponime sigur tracice.

Dionysius Periegetul ⁴⁴, într-o lucrare avînd ca subiect descrierea pămîntului, ne spune că în regiunea de la nord de Istru și pînă la lacul Meotic (Marea de Azov) locuiau triburi : germani, sarmați, geți și bastarni. La întocmirea operei sale, Dionysius a folosit izvoare mai vechi, iar situația demografică pe care ne-o prezintă era și ea anterioară vremii cînd a trăit. Că autorul antic are dreptate și prezintă o situație reală ne-o dovedesc descoperirile de natură epigrafică și arheologică făcute în special în ultima vreme de cercetătorii sovietici.

Așadar, la est de Nistru și pînă în regiunea inferioară a Niprului îi găsim pe daco-geți trăind împreună cu alte neamuri. Este foarte greu de dat un răspuns cu privire la vremea și la modalitatea prin care ei au ajuns în regiunile amintite. Sigur rămîne doar un fapt și anume că pătrunderea lor aici este anterioară epocii lui Burebista. Unii cercetători sînt de părere că undeva în acest spațiu trebuie căutate localitățile dacice Setidava și Susudava. Daco-geții în spațiul de la nordul Mării Negre, cuprins între Nistru și Niprul inferior, se vor menține pînă tîrziu, după cum o dovedesc descoperirile arheologice cum este de exemplu ceramica specifică (printre care și ceștile-opaiț) descoperită în așezarea de la Kozirka ce se datează în secolele II — III c.n. ⁴⁵, sau pentru zona orașelor grecești cele epigrafice. Cit anume din acest vast teritoriu a fost inclus de Burebista în stăpînirea sa este foarte greu de precizat. Un lucru doar este sigur, și anume că Olbia, situată pe limanul Bugului, a fost cucerită de oștile lui Burebista. Descoperirile de materiale dacice, printre care figurează și opaițele lucrato de mină, găsite la Olbia sau în teritoriul acesteia, în așezări cum este cea de la Kozirka pe malul drept al Bugului, nu pot fi legate de acțiunile militare întreprinse de Burebista pe aceste meleaguri. Ele nu puteau fi transportate de armată, ci reprezintă produse ale populației daco-getice ce trăia aici în amestec cu alte neamuri.

Pe unde vor fi trecut, la est de Tyras, hotarele stăpînirii daco-getice în fruntea căruia se găsea gloriosul rege Burebista în actualul stadiu al cercetărilor n-o putem preciza. Nu este exclus ca oștile ce au cucerit Olbia să fi înaintat pînă pe malurile Niprului, respingîndu-i și alungîndu-i pe sarmații ce încercau să pătrundă spre vest. Dacă o zonă mai largă dintre Tyras și Hypanis (Bug), ori numai o fișie mai îngustă din apropierea țărmlui Pontului Euxin au fost incluse între hotarele lui Burebista n-o putem spune.

De necontestat rămîne faptul că înfloritorul oraș al borystheniților, Olbia, a intrat în întinsa stăpînire a lui Burebista.

Va trebui să vedem acum dacă această întinsă stăpînire, acest regat, a fost sau nu un stat. În cazul nostru, fenomenul pe care îl avem în vedere este, fără îndoială, instituțional, aparținînd suprastructurii, și a fost generat de bază în anumite condiții specifice. Va trebui deci, să ținem

⁴⁴ Dionysius Periegetul, *Descrierea pămîntului*, 300.

⁴⁵ A. V. Burakov, *Kozyrskoe Gorodišče rubeža i pernyh stole' našej ery*, Kiev, 1976.

seama de existența unei acumulări și să vedem în ce măsură regatul lui Burebista a reușit să depășească fazele finale de organizare ale comunei primitive, acea fază a democrației militare, și să se transforme într-o formă politică superioară de organizare, adică în stat.

Despre Burebista știm că era rege, ne spun răspicat atît textele literare, cit și titlul, ca atare, gravat pe lespedea de marmură de la Balcic, în epigrafa lui Acornion. Dar rege era și Dromichaites în secolul al III-lea î.e.n., despre care știm că s-a luptat cu Lisimah, diadohul macedonean al Traciei, pe care l-a făcut prizonier după ce în prealabil aceeași soartă a avut-o și Agathocles, fiul acestuia. Din relatarea evenimentelor făcută de către Diodor din Sicilia ⁴⁶ rezultă limpede faptul că nu se făcuse încă trecerea de la democrația militară : decizia a aparținut poporului înarmat, organ suprem de conducere, și nu regelui. Este vorba de o etapă premergătoare și necesară în apariția oricărei forme de stat.

Rege este numit apoi, de exemplu, Rhemaxos pe la anul 200 î.e.n. ⁴⁷. Este știut că titlul de rege (*rex* în textele de limbă latină și *basileos* în cele grecești) era dat de către scriitorii antici acelor șefi de uniuni tribale ce ajunseseră în acea fază de sfîrșit a comunei primitive care se numește democrația militară. Regi existau și la germanii din vremea lui Caesar deși este limpede că ei erau încă departe de a fi depășit cadrele orînduirii primitive. Asemenea titluri se dădeau în perioada eroică din istoria Greciei, ori regească din cea a Romei, acelor comandanți militari care reușiseră să pună mîna pe putere și să exercite o adevărată autoritate regească. Uneori această putere era transmisă ereditar. „Cuvîntul *basileia* — spune F. Engels — pe care scriitorii greci îl întrebunțează pentru așa-numita regalitate homerică (deoarece caracteristica ei de căpetenie este conducerea armatei), avînd alături sfatul și adunarea poporului, înseamnă numai democrația militară” ⁴⁸.

Cu privire la regii geților, Dio Chrysostomos — prin Iordanes — ne informează că aceștia erau aleși din rîndurile marilor nobili, dintre acei pileați sau taraboști, cum s-au numit ei mai înainte. Tot dintre aceștia, aflăm din aceeași sursă, era ales și marele preot ⁴⁹.

Despre Burebista știm că a unificat întregul neam daco-getic, că a cucerit și a inclus în stăpînirea sa cetățile grecești de pe țărmul de vest al Mării Negre, că a subjugat semințiile celtice pătrunse în spațiul de vest al Daciei — pe boii, pe taurisci și pe scordisci. Burebista va subjuga triburile bastarnilor de neam germanic ce pătrunseseră în teritoriile dacice de est. El a devenit astfel stăpînul unui spațiu enorm, fapt ce l-a determinat pe Strabon să vorbească despre un „mare stat”, un „imperiu”. Cum putea fi cîrmuită o arie atît de vastă ? Răspunsul ni-l dă chiar F. Engels : „Marea întindere a împărăției — ne spune el cu privire la regatul francilor — nu putea fi cîrmuită cu mijloacele vechii orînduirii gentilice ; sfatul conducătorilor chiar dacă n-ar fi dispărut de mult, n-ar mai fi putut să se adune și fu

⁴⁶ Diodor din Sicilia, *Bib. Hist.*, XXI, 12, 2 ; Trogus Pompeius, *Istoria lui Filip*, XVI, 1, 19 „Dromichaites regele tracilor”.

⁴⁷ D. M. Pippidi, *StCl*, 5, 1963, p. 138 și urm. ; I. I. Russu, *Apulum*, 6, 1967, p. 123 — 144 cu toată bibliografia.

⁴⁸ F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în *Opere alese*, II, ed. a 3-a, București, 1967, p. 110.

⁴⁹ Iordanes, *Getica*, 40.

curind înlocuit cu anturajul permanent al regelui, vechea adunare a poporului rămasă numai de formă ajunse și ea, din ce în ce mai mult, o simplă adunare a șefilor inferiori ai armatei”⁵⁰.

Marea întindere peste care stăpînea Burebista : de la Dunărea Mijlocie la Olbia și de la Carpații Nordici la Munții Balcani este o realitate la care concură în a ne-o dovedi izvoarele literare, epigrafice și arheologice. Stăpînirea peste alte neamuri celți, bastarni, greci, este și ea o realitate tot atît de vie și de necontestat. Nu mai este o ipoteză concluzia ce se impune de la sine : un asemenea vast teritoriu nu putea fi cîrmuit cu instituțiile vechii orînduirii gentilece, ci numai pe calea unei organizații politice superioare, aceea de stat.

Că este vorba de un mare stat ne-o dovedește chiar textul lui Strabon care pentru a-l defini folosește expresia *μεγάλη ἀρχή*. 'Αρχή are multe sensuri⁵¹ și de aceea el a fost tradus în diferite feluri. V. Pârvan l-a tradus prin *împărăție*⁵², R. Vulpe prin *domnie*⁵³, M. Macrea, *stăpînire*⁵⁴, iar în *Izvoare privind istoria României* se traduce prin *stat*⁵⁵. Statul atenian, după războaiele cu persii, în vremea lui Pericle, cînd a luat o mare extensiune, este numit de izvoarele antice tot *ἀρχή*⁵⁶.

La capătul celor spuse se cuvine formulată concluzia că Burebista este cel care a întemeiat statul geto-dac, prima formațiune politică de tip superior din istoria tracilor de nord, din istoria geto-dacilor. Va trebui, în continuare, să vedem care a fost forma acestui stat și funcțiile interne și externe pe care le îndeplinea. Pentru determinarea acestora va trebui mai întîi să vedem, în măsura îngăduită de puținele documente ajunse pînă la noi, care au fost instituțiile statului daco-get.

Prima și cea mai importantă instituție a fost, fără îndoială, armata. Aceasta trebuie să fi fost de proporții foarte diferite în timp de pace, față de cea pe care regii daco-geți o puteau mobiliza în timp de război.

De la Strabon aflăm că oastea lui Burebista putea să numere pînă la 200 000 de oameni⁵⁷, cifră care pare a fi mai curînd modestă decît exagerată, ce corespunde unei populații apreciată a fi în jur de un milion. Cifra respectivă este dovedită de descoperirile făcute mai cu seamă în ultimele trei decenii pe întreg spațiul geto-dacic, care se dovedește a fi fost intens locuit. Numărul așezărilor se înmulțește considerabil, în special începînd cu cel de-al doilea secol î.e.n. Tot în această vreme s-a putut stabili existența a numeroase așezări bogate cu un mare număr de locuitori⁵⁸.

Dacă ținem cont de enorma suprafață a regatului lui Burebista, pe de o parte, iar pe de altă parte de numărul mare al populației care se constată pe cale arheologică vom ajunge la concluzia că cifra de ostași

⁵⁰ F. Engels, *op. cit.*, p. 164.

⁵¹ Cf. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, ed. a 26-a, Paris, 1963, p. 281.

⁵² V. Pârvan, *Getica*, p. 75.

⁵³ R. Vulpe, *StCom*, Pitești, 1968, p. 34.

⁵⁴ M. Macrea, *SCIV*, 7, 1956, 1 — 2, p. 210.

⁵⁵ *Fontes Historiae Dacoromanae*, I, București, 1964, p. 237. La fel traduce și Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁶ A. Bodor, *Burebista egységes központostlot állama*, Korunk, martie 1979.

⁵⁷ Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11.

⁵⁸ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 290 și urm.

menționată de Strabon nu reprezintă întregul popor înarmat, specific democrației militare, ci o armată recrutată pe baza altor criterii. Este vorba despre obligativitatea de a furniza luptători ori de câte ori se cere, impusă obștilor sătești de către puterea centrală, în cadrul tributului.

O armată ce număra 200 000 de luptători, disciplinată și vitează, îi dădea comandantului ei siguranță și conștiință de mare putere. Ea este în măsură să justifice atitudinea de mare suveran a lui Burebista, care își permite să se amestece în conflictele interne ale Romei, cea mai mare putere a lumii antice de atunci. El va susține pe Pompeius care, în luptă cu Caesar, încearcă să dobândească puterea supremă în statul roman.

La regii geto-daci, începînd cu Burebista, se depășise, cu siguranță, democrația militară, cînd virfuri ale aristocrației tribale, în caz de război, dețineau puteri excepționale. Asemenea putere era limitată la o anumită perioadă de timp, revocabilă și, lucru esențial, era sub controlul comunității, a adunării poporului înarmat, ca în cazul lui Dromichaites. Organele politice ale comunei primitive au fost înlocuite în timpul lui Burebista de puterea regală și a anturajului regelui, a acelei curți compuse din diferiți drăgători pe care îi găsim menționați în izvoarele literare atît pe vremea lui Burebista, cît și a urmașilor săi.

Astfel, în inscripția care-l cinstește pe Acornion se spune că acesta era „în cea dintii și cea mai mare prietenie” pe lângă Burebista, că îl sfătuia pe rege în ceea ce privește chestiunile cele mai importante și că el a fost „trimis de regele Burebista ca ambasador la Cn. Pompeius”.

Demnitatea de „cea dintii și cea mai mare prietenie” o întîlnim la sfetnici de la curțile monarhilor elenistici ce stăpîneau peste statele formate în urma prăbușirii imperiului lui Alexandru cel Mare⁵⁹. Însuși titlul lui Burebista menționat în epigrafa dionysopolitană de „cel dintii și cel mai mare rege” își găsește analogii tot la regii elenistici din Orient. La perși regii se intitulau „marele rege”, iar cei elenistici au reînviat vechile tradiții și s-au intitulat „cel mai mare și cel dintii”⁶⁰. Inscripția de la Balcic în care sînt menționate demnitățile obținute de Acornion de la Burebista atestă cu siguranță existența unor dregători, a unei curți regale, inspirată după modelul statelor elenistice. Amănuntele cu privire la curtea regelui Burebista, la anturajul său, ne lipsesc și nu putem ști în ce măsură era ea comparabilă ca organizare, protocol și fast cu cele ale regilor elenistici. Greci de vază au fost folosiți în funcții de consilieri militari și politici și de puterea centrală, de regii statului odris din secolele V — IV î.e.n.

Dintre dregătoriile existente la curtea lui Burebista documentele ne atestă doar puține și ne grăbim să spunem că unele au fost menționate pentru regii daci de mai tîrziu, dar existența lor se cuvine postulată și pe vremea întemeietorului statului daco-get. Deaspre Deceneu știm că Burebista îi acordase putere aproape regală (*pene regia potestas*), ceea ce ar echivala cu titlul de vicerege⁶¹. În această demnitate îi vom întîlni mai tîrziu, după relatarea lui Dio Cassius, pe Vezina „care deținea al doilea

⁵⁹ M. Holleaux, *Etudes d'épigraphie et d'histoire grecques*, I, Paris, 1939, p. 296—297; C. Daicovicu, *SCIV*, 6, 1955, p. 53.

⁶⁰ A. Bodor, *op. cit.*

⁶¹ Iordanes, *Getica*, XI, 67.

loc după Decebal”⁶². Acornion era investit de Burebista cu două dregătării : cea de consilier regal și de ambasador. De la Criton (printr-un fragment păstrat în lexiconul Suda) aflăm că pe vremea lui Decebal „unii erau puși peste cei care muncesc pământul cu boii, alții — dintre cei din jurul regelui — erau rinduiți să se îngrijească de fortificații”⁶³. Iată documentat acel anturaj al regilor despre care vorbește F. Engels în legătură cu apariția statului la franci. Din cel al regilor daco-geți făceau deci parte comandanții unor cetăți (desigur a celor mai importante, pentru că numărul lor era foarte mare), alături cu alți demnitari militari, comandanți de oști ce dețineau posturile de conducere.

Alături de militari, foarte probabil covârșitori din punct de vedere numeric, din curtea regilor geto-daci făceau parte și numeroși dregători civili. Dintre aceștia ne sînt menționați cei puși peste agricultură, ce își găsesc bune analogii la alte popoare. La sumerieni, de exemplu, într-o epocă mai îndepărtată, instituția se numea „nubada” și era organul care îndeplinea toate funcțiile legate de îndrumarea și controlul muncii în agricultură. Celor investiți cu această demnitate le revenea rolul de a stringe impozitele în natură din domeniul agricol și de a se îngriji de construirea hambarelor.

Existența dregătorilor puși peste agricultură ne atestă în același timp și instituirea unor impozite în natură, deosebit de importante în această ramură de bază, covârșitor majoritară și dominantă în economia daco-getică. Impozitele erau instituite și la celți din vremea lui Burebista, după cum o aflăm din textul lui Caesar. El ne spune și cine erau scutiți de impozite : marii nobili și preoți. Druzii (preoții la celți, care au foarte multe asemănări cu cei ai geto-dacilor) sînt scutiți de a lua parte la război și nu plătesc impozite⁶⁴. Din anturajul regelui făceau parte ocupînd, desigur, înalte degătării membrii de sex masculin ai familiei regale. Dio Cassius ne menționează pe Diegis, fratele regelui Decebal.

Pe lângă demnitarii militari și civili din anturaj, din curtea regilor daco-geți făceau parte și preoții în frunte cu cel care deținea funcția supremă, cea de mare preot. Lui Deceneu Burebista i-a acordat „o putere aproape regală”. Preoțimea, în frunte cu marele preot, a jucat un rol important în desfășurarea acțiunii de unificare realizată de Burebista.

La geto-daci sînt menționați și judecători. La ei, ca și la celți de altfel, puterea judecătorească o dețineau preoții. Despre Comosicus, urmașul la domnie al lui Deceneu, rege și mare preot, știm că : „împărțea poporului dreptate ca ultimă instanță”, după cum ne relatează Iordanes⁶⁵. Existența unui judecător ca ultimă instanță implică cu necesitate alții în ierarhia inferioară. Aceștia trebuie să fi fost și ei preoți, luînd ca analogie pe celți.

Existența legilor este menționată în textul lui Strabon⁶⁶, care vorbește de modalitatea prin care Burebista i-a îndreptat pe geți „prin exerciții, cumpătare și ascultare de legi”. Iordanes vorbește despre trans-

⁶² Dio Cassius, *Istoria romană*, LXVII, 10, 1.

⁶³ FHG, IV, 374 ; FHD, I, p. 502.

⁶⁴ Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 14, 1.

⁶⁵ Iordanes, *Getica*, 73—74.

⁶⁶ Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11. Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 112 arată că Strabon folosește cuvîntul *προσάδμια* care este echivalentul latinescului *edictum* fiind cu precădere întrebuițat pentru actele emise de cancelaria regală seleucidă sau ptolemeică.

crierea legilor după care Deceneu i-ar fi învățat pe geți să trăiască conform legilor naturii și care s-ar fi păstrat pînă pe vremea lui (secolul al VI-lea e.n.) sub numele de *belagines*⁶⁷.

Așadar, pe vremea lui Burebista și a regilor care i-au urmat, armata nu mai coincidea nemijlocit cu întreaga populație, au fost instituite impozitele și s-au creat organe ale puterii centrale de stat puse în slujba regelui și a clasei dominante. Avem deci tot dreptul să susținem că formațiunea politică întemeiată de Burebista a fost un stat chiar dacă izvoarele literare nu ne menționează cu destulă claritate un aparat specializat de constringere sau de administrație. Puținele documente scrise care ne stau la îndemînă nu sînt în măsură să ne precizeze îndeajuns de clar forma statului geto-dac întemeiat de Burebista și continuat apoi pînă la cucerirea romană. Este însă neîndoielnic faptul că acesta se deosebea esențial de statele sclavagiste din lumea greco-romană și își găsește analogii relative în lumea „barbară” a Europei, chiar în lumea tragică. Este vorba despre statul întemeiat de regii odrisilor și cunoscut sub numele de regatul odris. Pe acesta învățații care l-au studiat îl definesc ca un stat de tip „teritorial” în sensul că trăsătura lui esențială ar constitui-o stăpînirea asupra unui vast teritoriu. Și într-un caz și în celălalt ne găsim în prezența unor state începătoare în care vor fi păstrate încă multe dintre trăsăturile orînduirii gentilice, dar au fost întrunite condițiile esențiale ale unei forme politice superioare de organizare, cele ale unui stat⁶⁸.

Baza economiei statului odris, cît și a celui geto-dac, o formează agricultura practică în cadrul obștilor sătești. De fiecare dată aparatul administrativ și forța de constringere sînt încă la începutul lor. Semnificativ ni se pare și faptul că în ambele cazuri nu se cunoaște o capitală unică și permanentă. Există însă mai multe centre importante ce îndeplinesc, în cea mai mare parte, funcțiile orașelor din lumea mediteraneană și corespund acelor *oppida* din lumea celtică, dovedind că s-a depășit faza rurală și s-a trecut la o viață evasiorășenească.

O altă trăsătură comună pentru cele două state: cel odris și cel daco-getic, o constituie caracterul lor militar; la care se adaugă împrumuturile luate din lumea grecească sau elenistică în domeniul organizării de stat și al administrației, concretizate prin folosirea unor greci de vază.

Asemănări există și între statul geto-dac și despozițiile orientale. Acestea se evidențiază pregnant prin comparație cu funcțiile statului geto-dac. Statelor „asiatice” le-au fost stabilite trei funcții esențiale și anume: în domeniul finanțelor, instituirea impozitelor, apoi muncile obștești și, a treia, purtarea de războaie⁶⁹. Impozitele în statul geto-dac se plăteau în natură în cadrul tributului. Un tribut mare a fost impus cetăților grecești din Pontul Stîng de către Burebista. O inscripție descoperită la Histria vorbește de secătuirea întregii cetăți⁷⁰. Din tribut mai făcea parte și obligația de a furniza oșteni pentru numeroasele războaie

⁶⁷ Iordanes, *Getica*, 69 — 70.

⁶⁸ Hristo M. Danov, *Tracia antică*, București, 1976, p. 267 și urm.

⁶⁹ M. Constantinescu, *Schița unei teorii marxiste a formațiunii social-economice tributare*, București, 1974, p. 5 și urm.

⁷⁰ D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 284 — 285.

purtate de Burebista. Așa se explică efectivul mare al armatei sale ce numără pînă la 200 000 de luptători.

Pe plan intern ne-a mai rămas de discutat cel de-al treilea aspect : muncile obștești, prestate tot în cadrul tributului. Pentru acestea ne stau mărturie de netăgăduit cetățile durate în piatră și, în special, marele complex din Munții Șebeșului constituit într-un veritabil sistem ; la construirea complexului amintit trebuie să se fi investit o cantitate de muncă colosală, luînd drept-criteriu dimensiunile și monumentalitatea lui, ce nu-și găsește măcar asemănări în întreaga Europă rămasă în afara statelor sclavagiste. Asemenea gigantice construcții, comparate cu piramidele egiptene, nu se întîlnesc nici la traci meridionali, nici la celți, iberi, germani sau alte neamuri, pe toată durata istoriei lor. Numai folosirea muncilor obștești, obligatorii în cadrul tributului, de pe cuprinsul vastei stăpîniri a lui Burebista este în măsură să explice construirea într-un timp relativ scurt a vastului sistem de fortificații din Munții Șebeșului. Aici o zonă de aproximativ 200 km² este întărită cu ziduri de piatră cioplită ce se ridicau la 4 — 5 m înălțime și 2 — 4 m lățime fără să lipsească însă nici porțiuni unde uriașele ziduri atingeau 8 — 10 m sau chiar mai mult, cum sînt cele de la Grădiștea de Munte. Asemenea construcții nu se puteau realiza prin resursele de care ar fi putut dispune un trib sau o uniune de triburi, oricît de mare ar fi fost ea și nici prin munca forțată a sclavilor. Numai un stat de tipul celui întemeiat de Burebista era capabil să mobilizeze forțele umane și resursele materiale necesare unor atare înfăptuiri.

O altă funcție internă a statului daco-getic este legată de producție. Odată cu întemeierea statului lui Burebista începe cea mai strălucită perioadă din istoria daco-geților, manifestată deosebit de fecund pe toate coordonatele și perfect sesizabilă prin nenumăratele săpături și descoperiri făcute în tot spațiul de locuire daco-getic. Nu vom intra aici în analiza, fie ea chiar fugitivă, a nivelului pe care l-a atins dezvoltarea societății daco-getice în aspectele ei esențiale : civilizația materială și spirituală. Vom spune doar că peste tot în Dacia, începînd cu domnia lui Burebista și pînă la cucerirea romană, se desfășoară o intensă activitate, concretizată printr-o diversificare și dezvoltare deosebită a meșteșugurilor, o vie activitate de schimb și edilitară ⁷¹. Producția de mărfuri se intensifică și implicit schimbul, pe plan intern ori cu lumea din afară, vor cunoaște o deosebită dezvoltare. Pentru toate acestea era nevoie de un instrument de schimb, de monedă. Emisiunile locale, expresie a autonomiei șefilor de triburi, au încetat odată cu întemeierea statului centralizat al lui Burebista, iar moneda romană ce ajungea în Dacia nu era suficientă pentru o atît de intensă activitate internă și externă și de aceea daco-geții vor bate ei înșiși denari romani. Odată cu domnia lui Burebista începe cea de-a treia fază a monetăriei daco-getice, cea care are la bază denari republicani romani, pe care îi copiază fidel. Pînă acum se cunosc peste 200 de tezaure cu mai mult de 20 000 de asemenea monede ⁷².

În legătură cu comerțul se constată o orientare începînd cu secolul I î.e.n. din ce în ce mai intensă spre teritoriile romane de vest. Negustorii romani care cutreieră Dacia de la un capăt la altul vor veni de pe țarmul

⁷¹ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 339 și urm.

⁷² C. Preda, în *Istoria României*, I (sub tipar).

răsăritean al Mării Adriatice, din Dyrrhachium și Apollonia, sau din Italia de nord. Alături de ei își vor desfășura mai departe activitatea negustorii greci, la care se vor fi adăugat și cei autohtoni ⁷³.

Comercianții străini vor aduce în Dacia mai ales produse de lux destinate aristocrației și vor duce cu ei produse agricole și vite. Înfloritorul comerț existent începând cu vremea lui Burebista, atât intern, cât și cu lumea greco-romană, face și el dovada unei bunăstări, a unei producții agricole și meșteșugărești dezvoltate, capabilă să asigure comerțul cu străinii și cerințele interne din ce în ce sporite și mai exigente.

Activitatea edilitară cunoaște și ea o înflorire deosebită în epoca statului. Cetăți noi vin să se adauge celor mai vechi. Valurile de pământ sînt înlocuite cu ziduri de piatră, după model grecesc. Se vor înălța monumentalele sanctuare din centrul religios de la Grădiștea de Munte sau edificiile publice și private din alte așezări importante.

În cadrul funcțiilor statelor asiatice se înscriu războaiele. Despre cele ale lui Burebista ne vorbesc atât izvoarele literare, cât și cele epigrafice sau arheologice. Pe lângă această funcție, pe plan extern, statul geto-dac a avut rolul de reglementare și de stabilire a unor relații cu alte state și apoi rolul cel mai important, acela de apărare a teritoriilor împotriva cuceritorilor străini.

Despre Acornion știm că Burebista l-a trimis în misiune diplomatică la Pompeius. Mandatul încredințat de rege ambasadorului său era cu siguranță acela ca, în schimbul ajutorului militar oferit, să fie recunoscut statul pe care îl întemeiasă Burebista și integritatea lui.

Un rol deosebit de important pe plan extern îl va juca statul dacogot pe vremea războaielor de cucerire ale Daciei de către romani, cînd a fost organizată și condusă îndrăjită luptă pentru apărarea țării și a ființei poporului dacogot.

Din cele arătate se desprinde concluzia că unele dintre caracteristicile statului dacogetic se regăsesc la statele care au făcut parte din așa-numitul mod de producție „asiatic” sau „tributal” căruia îi corespunde și o orînduire socială ce poartă același nume. Societatea dacogetică din vremea lui Burebista depășise, cu siguranță, orînduirea gentilică. Ea era deja o societate împărțită în clase, cu un stat, fără a fi însă sclavagistă.

Înșușirea conceptului de orînduire socială „asiatică” sau „tributală” ne scutește de a depăși evidențele și de a preconiza rămînerea geto-dacilor din epoca lui Burebista și Decebal în cadrele orînduirii comunei primitive, ori de a forța aceleași evidențe în a susține o orînduire socială sclavagistă, fie ea „începătoare”, de tip „neclasic” etc. Se știe azi că orînduirea socială la care ne referim nu se limitează la Asia, ci cuprinde un spațiu cu mult mai vast, în care se includ Africa, America de Sud și Europa. Deci nu poate fi vorba despre un mod de producție specific Asiei. Tributul nu este propriu numai acestei orînduirii. Relația de tribut, în forme diverse, va continua și în alte orînduiri. În esență ea se caracterizează prin: existența contradicțiilor fundamentale dintre comunitățile aservite și clasa dominantă în întregul ei, prin proprietatea comună asupra pămîntului, de o proprietate a statului ori a puterii supreme, coexistînd cu propieta-

⁷³ I. Glodaru, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.

tea privată, prin regim de stat despotic și prin caracterul sporadic al sclavajului.

Regatul lui Burebista a fost, fără îndoială, în prima jumătate a secolului I î.e.n., cel mai puternic din Europa rămasă în afara granițelor romane. La Roma izbucnise războiul civil și la începutul anului 48 î.e.n. cei doi adversari, Caesar și Pompei, amândoi vestiți generali, fiecare comandând o puternică armată, erau gata să se înfrunte. Burebista va interveni în acest conflict, știind că marea putere la care se ridicaseră dacii nu putea fi pe placul Romei și că, mai curînd sau mai tîrziu, romanii vor încerca s-o distrugă.

În lupta de la Dyrrhachium Caesar a fost învins, iar Pompei proclamat *imperator* de către soldații săi. Izbînda părea asigurată lui Pompei care se și grăbi „să o trimbițe pe toată fața pămîntului în vorbă sau în scris” — după cum ne spune Caesar ⁷⁴. Trimisii lui Pompei vor fi ajuns și la curtea regelui Burebista. Acesta ia hotărîrea de a-l sprijini pe învingătorul de la Dyrrhachium și-l trimite în misiune diplomatică pe unul dintre curtenii săi, pe Acornion, după cum ne informează decretul concetățenilor săi din Dionysopolis. El îl va întîlni pe Pompei în Macedonia, la Heraclea Lyncestis, prin luna iunie a anului 48 î.e.n., în plină desfășurare a pregătirilor în vederea unei noi înclătări cu Caesar. Obiectivele concrete ale tratativelor pe care le va purta Acornion în numele suveranului nu ne sînt precizate nici în inscripția de la Balçic și nici în alte izvoare. Burebista îi va fi oferit, foarte probabil, lui Pompei, în primul rînd ajutor militar și-i va fi cerut în schimb recunoașterea hotarelor sale. Tratatивele au fost rodnice fără a fi apucat să se materializeze, pentru că în lupta de la Pharsalus Pompei a fost învins.

Caesar, rămas acum singur stăpin, după cum ne informează mai mulți autori, va plănui să poarte război împotriva dacilor și a partilor, scop în care pregătea o mare armată ⁷⁵. Războiul n-a mai avut loc pentru că cel ce dorea supunerea Daciei și a viteazului ei rege va fi asasinat la 15 martie al anului 44 î.e.n. În același timp, sau imediat după aceea, va fi răpus și Burebista, fără să posedăm date mai exacte în legătură cu acest eveniment. Strabon, singurul nostru izvor, ne spune doar că el „a sfîrșit prin a fi răsturnat de niște răsculați” și că stăpînirea lui s-a împărțit în patru ⁷⁶.

Statul întemeiat de Burebista în prima jumătate a secolului I î.e.n. a fost prima formațiune politică de tip superior din istoria daco-geților. Aceasta va cunoaște multiple modificări de-a lungul veacurilor, înscriind perioade de progres și de regres și după zămislirea, prin contopirea dacilor cu romanii, a poporului român.

⁷⁴ Caesar, *Războiul civil*, III, 72.

⁷⁵ Appianus, *Războaiele civile*, II, 110; Strabon, VII, 3, 5; Plutarch, *Caesar*, 58; Suetonius, *Aug.* VIII, 4; Velleius Peterculus, *Ilist. Rom.*, II, 59, 4.

⁷⁶ Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11.